

PATRICIA KENNEDY GRIMSTED

KSIEGA METRYKI RUSKIEJ Z BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ.* AKTA KANCELARII KRÓLEWSKIEJ Z LAT 1609-1612

Pierwszy znany inwentarz Metryki Koronnej – ksiąg rejestrujących urzędowe dokumenty wychodzące z kancelarii królewskiej Rzeczypospolitej – sporządzony został w 1673 r.

Zawiera on spis woluminów wywiezionych podczas najazdu szwedzkiego 1655 r. z Zamku Królewskiego w Warszawie, a zwróconych przez Szwecję w 1664 r.¹ Inwentarz z 1673 r. wykonał Stefan Hankiewicz (zm. przed 1704 r.), wówczas metrykant koronny, to jest urzędnik kancelaryjny, mający pieczę nad księgami Metryki Koronnej².

*Badania do niniejszego artykułu w Polsce przeprowadziłam jako exchange scholar w Instytucie Historii Uniwersytetu Warszawskiego w ramach programu wymiany naukowej z zagranicą, pod auspicjami the International Research and Exchanges Board (IREX). Jestem niezmiernie wdzięczna IREX za umożliwienie mi tego pobytu badawczego, jak też późniejszych badań w Związku Radzieckim, gdzie w Moskwie miałam możliwość porównania pokrewnych ksiąg rękopiśmiennych.

Składałam podziękowanie Bibliotece Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk, a szczególnie jej dyrektorowi, Panu Profesorowi Jerzemu Wisłockiemu, za zorganizowanie mego pobytu i stworzenie mi dogodnych warunków do badań. Korzystałam także z zasobów Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (dalej cyt. AGAD) oraz Centralnego Archiwum Państwowego Akt Dawnych w Moskwie (Centralny Gosudarstwiennyj Archiw Driewnich Aktow – dalej cyt. CGADA); pracownikom obu tych instytucji wyrażam podziękowanie za okazaną mi pomoc.

Artykuł mój wiele zawdzięcza radom i pomocy Pani Doktor Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej z Instytutu Historii PAN w Warszawie. Jego treść referowałam na seminarium w III PAN w Warszawie, w grudniu 1986 roku. IREX przyznał mi ponownie stypendium na pokrycie kosztów pobytu w Polsce również w tym terminie, za co winna jestem wyrazy wdzięczności; dzięki temu pobytowi mogłam dokonać weryfikacji ostatecznej wersji tekstu mego artykułu.

¹ Wcześniejszy (pochodzący z 1627 r.) spis ksiąg metrykalnych z kancelarii wielkiej znaleźć można w ówczesnej księdze inskrypcji Metryki Koronnej; zob. przyp. 53 poniżej.

² *Inwentarz ksiąg w Metrice Koronnej oboiety to iest w wielkiej y w malej będących [...]* Po liczącym półtorej strony wstępie następuje wstawka z tytułem łacińskim: *Synopsis seu connotatio variorum librorum vulgo Metrica Regni dictionum, decreta, inscriptiones, privilegia, legationes, lustrationes in se continentium [...]* et per Suecos [...] *tempore incursionis receptorum, ex Suecia vero in Regnum Poloniae vigore pactorum Olivensium restitutorum [...]* notariatu g-si d-ni Stephani Casimiri Hankiewicz S.R.M-tis secretarii [...] *accuratissime et diligentissime collecta et ad ordinem reducta ac notis alphabeticis et numero signata [...]*. Biblioteka Ossolineum PAN, Wrocław, rkp. 137, kart 36. Jedyny zachowany siedemnastowieczny egzemplarz tego inwentarza znajduje się obecnie w Dziale Rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu; istnieją wszelkie podstawy, by uważać ją za jeden z czterech oryginałów, sporządzonych – według jego własnego twierdzenia – przez Hankiewicza. Inwentarz ten, z jego pełnym tytułem łacińskim, wymienia katalog zbiorów rękopiśmiennych Ossolineum we Lwowie sporządzony przez Wojciecha Kętrzyńskiego: *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Ossolinianae Leopoliensis*. T. 1. Lwów 1881, s. 191-192 nr 137. Został on przeniesiony do Wrocławia w 1946 r. Jego fotokopia znajduje się obecnie w AGAD.

Był on także ostatnim urzędnikiem sprawującym oddzielny urząd pisarza dekreto-
wego ksiąg ruskich. Hankiewicz w swym inwentarzu wyodrębnił osobną podserię,
liczącą dwadzieścia cztery woluminy, odnoszące się do ziem ukraińskich: *Acta abo*
księgi Ruskie y Polskie wojewodztw Wołyńskiego, Bractawskiego, Kiiowskiego y Czer-
niechowskiego, w których znajdują się tak dekreta, przywileie, zapisy iako y inne rozne
*rzeczy*³. Ostatnia ze spisanych przez Hankiewicza księga, osobiście przez niego pro-
wadzona (z dokumentami z lat 1652-1673), jest również ostatnią znaną księgą tej
odrębnej podserii.

Zwizyły opis każdego woluminu Hankiewicz rozpoczyna zazwyczaj od wskazania
koloru i materiału oprawy, a następnie wymienienia monarchy, za panowania którego
wolumin został sporządzony. Wymienia on kanclerza i/lub podkanclerzego od-
powiedzialnego za daną księgę oraz okres, z którego pochodzą zawarte w niej wpisy.
Zwykle podaje on nazwisko pisarza, który je przygotował i – prawdopodobnie –
także spisał. Księgi noszą numerację od 1 do 24, notowaną na prawym marginesie,
a przed każdym numerem Hankiewicz umieszcza literę alfabetu łacińskiego „sub
litera”, stanowiącą sygnaturę danej księgi. Dwudziestu czterem księgom serii Metryki
Ruskiej wymienionym w swoim spisie Hankiewicz przypisuje litery od „A” do
„Z” (pominięte są litery „J” i „U” jako nie używane wówczas w alfabecie polskim
(łacińskim)).

Hankiewicz pomija także w swym układzie literę „P”. W oddzielnym wierszu,
w którym powinno się znaleźć „P”, stwierdza on, że brak jest ksiąg z lat 1608, 1609
i 1610⁴. W odrębnym, sumarycznym rejestrze dokumentów zawartych we wszystkich
księgach serii ruskiej, który sporządził Hankiewicz wkrótce potem, po wykazie od
A-1 do Z-24 na końcu wymienionych zostało dodatkowych pięć ksiąg⁵. Jedną z nich,
częściowo chronologicznie się pokrywającą, jest niewielka księga, odnaleziona wido-
cznie później, zawierająca dokumenty (głównie dekreta prawne) z lat 1605-1609, syg-
nowana literami „XF”^{5a}. Hankiewicz w ogóle nie odnalazł księgi z jakimikolwiek
aktami z roku 1609, ani księgi oznaczonej literą „P”, a żaden z kolejnych, znanych
inwentarzy ksiąg omawianej serii nie wskazuje na istnienie tomu pod literą „P”⁶.
Wzmianki o nim, lub choćby o jego braku, nie znajdujemy w najnowszym (z 1975 r.)

³ K. 19-20v.

⁴ „Tu niedostaie Księgi Rokow 1608.9.10”.

⁵ AGAD. Tzw. Metryka Litewska, dz. VIII, nr 1: *Index actorum publicorum, albo registr Xiąg y w nich*
spraw, przywileiow, dekretow krolewskich do wojewodztw czterech: Kijowskiego, Wołyńskiego, Bractawskiego
y Czernihowskiego ferowanych y wydanych z kancelarney koronney począwszy od roku Pańskiego 1569 aż
do 1673 inclusive [...] za staraniem, pracą y kosztem własnym urodzonego Stefana Kazimierza Hankiewicza
[...] anno 1637. Stanisław Ptaszycki wymieniał ten spis pośród inwentarzy zespołu Metryki w Petersburgu
pod koniec XIX w.: Opisanije knig i aktow Litowskoj Metriki. Sankt-Petersburg 1887 dz. VIII nr 1. Inwen-
tarz Ptaszyckiego przedrukowany został w nowym wydaniu wraz z adnotacjami na marginesach, wskazują-
cymi aktualne sygnatury archiwalne w: The 'Lithuanian Metrica' in Moscow and Warsaw: Reconstructing
the Archives of the Grand Duchy of Lithuania. Cambridge, Massachusetts 1984, w opracowaniu i ze wstęp-
em Patrycji Kennedy Grimsted przy współpracy Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej.

^{5a} Hankiewicz podaje łaciński tytuł tej księgi (oryginalnej strony tytułowej brak): *Sequitur Liber sub*
litteris XF. ab Ao 1605. ad Am 1609 (k. 86) oraz zamieszcza spis zawartych w niej dokumentów (k. 86-87).
Oryginał księgi (kart 85) przechowywany jest obecnie w CGADA, fond 389, nr 218 (poprzedni nr 29-X.F.;
MK 321).

⁶ Całą serię ruską omawiam i wyczerpująco opisuję wszystkie zachowane inwentarze w artykule: *On*
the Trail of the Ruthenian Metrica: Administrative Distinction and Archival Confusion in Polish Crown
Chancery Records for Ukrainian Lands, 1569-1673 (w przygotowaniu).

inwentarzu Metryki Koronnej, opracowanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w którym – jak u Hankiewicza – także zawarty jest oddzielny podrozdział poświęcony księgom spraw ruskich⁷.

Dwadzieścia cztery księgi figurujące w spisie Hankiewicza obecnie przechowywane są w Centralnym Archiwum Państwowym Akt Dawnych w Moskwie (cyt. dalej CGADA) wraz z pięcioma dodatkowymi księgami tej serii uwzględnionymi przez Hankiewicza w jego późniejszym sumariuszu i włączanymi do serii ruskiej w dalszych, późniejszych inwentarzach⁸. Seria ta, razem z pozostałą częścią Metryki Koronnej, wywieziona została z Warszawy do Petersburga w 1796 r., po trzecim rozbiórce Polski z 1795 r. i ujęta w inwentarzu archiwaliów Rzeczypospolitej opracowanym w 1798 r. w Petersburgu⁹. Większa partia Metryki Koronnej, dotycząca ziem zajętych podówczas przez Prusy, została następnie rewindykowana do Warszawy. Serię ruską jednakże ze względu na fakt, iż dotyczyła ziem ukraińskich stanowiących wówczas część imperium rosyjskiego, pozostawiono w Petersburgu wraz ze znaczną częścią archiwum Rzeczypospolitej, obejmującą inne partie Metryki Koronnej oraz księgi wpisów kancelarii Wielkiego Księstwa Litewskiego, znane jako Metryka Litewska, które pozostały też w Petersburgu z tego samego powodu. W związku z tym, księgi serii ruskiej w opublikowanym w 1887 r. inwentarzu, obejmującym pozostałe w Rosji księgi Archiwum Rzeczypospolitej, dotyczące spraw wewnętrznych, ujęto pod wprowadzającym w błąd tytułem „Metryka Litewska”¹⁰. Pomimo że dalsze, pozostałe partie Metryki Koronnej zostały następnie rewindykowane do Warszawy, serię ruską przechowuje się od 1888 roku w Moskwie, początkowo w przedrewolucyjnym Moskiewskim Archiwum Ministerstwa Sprawiedliwości (MAMiU), a obecnie w CGADA. Księgi te stanowią tam aktualnie część Zespołu Metryki Litewskiej (fond 389), a inwentarz z 1887 r. służy nadal za ich urzędowy inwentarz¹¹.

⁷ *Inwentarz Metryki Koronnej. Księgi wpisów i dekretów polskiej kancelarii królewskiej z lat 1447-1795*. Opracowały: I. Sułkowska-Kurasiowa i M. Woźniakowa. Warszawa 1975, s. 229-240. Seria ruska występuje w nim jako podgrupa pod tytułem *Księgi spraw ruskich (wołyńskich) Metryki Koronnej (Metryka Ruska lub Wołyńska), 1569-1673*. Inwentarz opisuje 29 ksiąg serii znajdujących się w Moskwie, chociaż powinien uwzględniać tylko 28. (W moim artykule cytowanym w przypisie 6 wyjaśniam, które księgi powinny, a które nie powinny być uważane za wchodzące w skład serii). Inwentarz warszawski przytacza opisy każdej z ksiąg, zawarte we wszystkich dostępnych wcześniejszych inwentarzach. Niestety, autorki opracowania nie miały dostępu do samych ksiąg, w związku z czym nie mogły zamieścić opisów de visu poszczególnych tomów rękopiśmiennych z CGADA, ani też poprawić wielu błędów i mylnych koncepcji we wcześniejszych opisach rękopisów.

⁸ CGADA, fond 389, nr 191-220.

⁹ *Rospisanije dieł Mietriki Polskoj i Litowskoj do wnutrieniego prawlenija nadležaszczich [...] ot 1-go maja 1798-go goda ukazu k dostawleniju w Prawitielstwujuszczij Senat*, kart 83. Jedyna znana kopia rękopiśmienna przechowywana jest w Warszawie, AGAD, tzw. ML VIII.37. Niemal w całości, poza końcowym działem „D”, inwentarz ten został ogłoszony drukiem w: *Kniga posolskaja Mietriki Wielikogo Kniażestwa Litowskogo soderżaszczaja w siebie diptomatyczeskije snoszenija Linwy w gosudarstwowanie korola Sigismunda-Awgušta (s 1545 po 1572 god)*. Wyd. w dwu tomach: I. N. Daniłowicz i M. A. Obolcinski. T. I. Moskwa 1843, s. 327-418 (w oparciu o rewizję Wasyla Anastasiewicza z roku 1817). Dział ksiąg ruskich ujęty został w spisie jako A-1-304.A – A-1-332.S.B.

¹⁰ Zob. inwentarz z 1887 r. opracowany przez Ptaszyckiego, s. 108-111 (numery I.A.-1 – 32, 31 i 33 z tego działu, które nie stanowią części serii, zostały później rewindykowane do Warszawy).

¹¹ Zob. omówienie serii ksiąg spraw ruskich w moim wstępie do: *The 'Lithuanian Metrica' in Moscow and Warsaw*, s. 31-33. W aneksie zamieściłam tabelę serii ruskiej Metryki Koronnej, ibid., aneks nr 7, s. A-103 – A-105.

Omawiane tu księgi wpisów w sensie formalnym są podserią Metryki Koronnej, zawierającą urzędowe dokumenty dotyczące ziem ukraińskich, wystawiane przez kancelarię koronną w okresie od 1569 do 1673 r. Już w kancelarii koronnej serię tę nazywano Metryką Ruską lub Metryką Wołyńską, co znalazło odbicie w historiografii polskiej¹². Formalnie są to księgi wpisów kancelarii koronnej, do których wciągano różnorodne nadania, przywileje, legaty i inne urzędowe dokumenty wystawiane przez kancelarię koronną większą lub mniejszą, dotyczące województw koronnych: wołyńskiego, bractawskiego, kijowskiego oraz (po roku 1635) czernihowskiego. Księgi te zawierają także kopie dekretów sądu sejmowego; w niektórych okresach dekryty owe tworzyły odrębne księgi, a często odrębne fascykuly w księgach. Seria rozpoczyna się w czasie, kiedy województwa te przeszły pod jurysdykcję Korony w wyniku Unii Lubelskiej 1569 r.

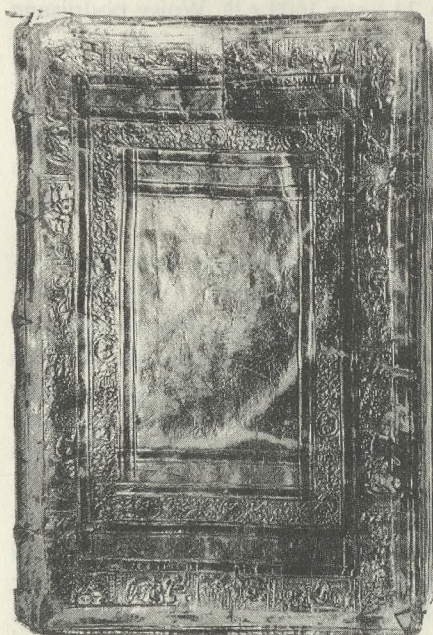
Poprzednio ziemie te podlegały jurysdykcji Wielkiego Księstwa Litewskiego, a wydawane dokumenty, które odnosiły się do nich, wpisywano zawsze do właściwych ksiąg kancelarii litewskiej, znanych jako Metryka Litewska. Podczas gdy językiem większości akt kancelaryjnych i zapisów sądowych na ziemiach Korony, a zatem i ksiąg Metryki Koronnej, był język łaciński, to w połowie XVI w. we wpisach Metryki Litewskiej i ksiąg sądowych na całym obszarze Wielkiego Księstwa dominował język ruski. W związku z tym akty prawne przygotowujące Unię w lipcu 1569 r. gwarantowały dalsze używanie języka ruskiego w dokumentach dotyczących tych terenów przez kancelarię koronną oraz przez miejscowe sądy i urzędy sejmowe. Język ruski dominował jako język administracji i wymiaru sprawiedliwości w wymienionych województwach do początku XVII wieku, stopniowo ustępując już wtedy na rzecz języka polskiego¹³. Oddzielną serię ruską Metryki Koronnej prowadzono aż po rok 1673, kiedy to język ruski został całkowicie zastąpiony przez polski jako główny język administracji i wymiaru sprawiedliwości we wspomnianych województwach ukraińskich. Wszystkie akta kancelarii koronnej odnoszące się do zachodnich ziem staroruskich, a mianowicie polskich województw ruskiego i bełskiego, podlegających Koronie od XIV wieku oraz do województwa podolskiego, w którym administracja w ciągu XV w. przeszła do Korony, wpisywane były do właściwych ksiąg podstawowej serii Metryki Koronnej w języku łacińskim i praktykę tę kontynuowano po zawarciu Unii.

Poza omówionymi wyżej dwudziestoma ośmioma księgami przechowywanymi w CGADA, można obecnie przekonywająco ustalić, że do tej samej serii należy jeszcze jedna zachowana księga z dokumentami wystawionymi przez kancelarię koronną w okresie od 1609 do 1612 r. Ta stosunkowo niewielka księga jest aktualnie przechowywana w Bibliotece Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk¹⁴.

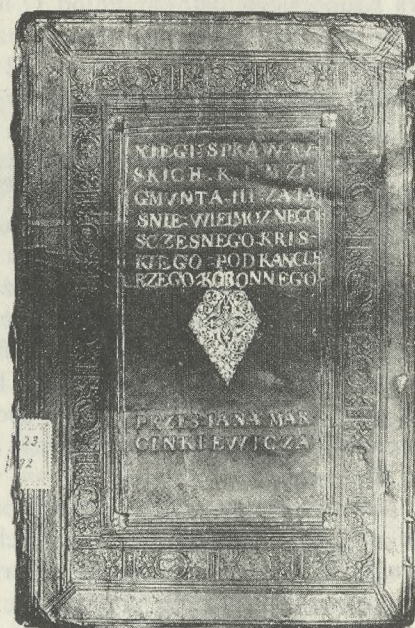
¹² Zob. na przykład *Inwentarz Metryki Koronnej*, s. 229-230.

¹³ Odnośnie do języka omawianych ksiąg na tym terenie zob. pomocny artykuł N. N. Jakowienki: *O języku i składzie grodzkich i ziemskich ksiąg Prawobiereżnej Ukrainy na prostranstwie XVII wieku*. [W:] *Istoriograficzieskie i istocznikowiedczieskie problemy otieczestwiennoji istorii. Istoczniki naucznych trudow*. Red. N. P. Kowalskij i in. Dniepropetrowsk 1983, s. 64-72. Na temat użycia języka w praktyce kancelaryjnej zob. też studium A. Martella: *La langue polonaise dans les pays ruthènes: Ukraine et Russie Blanche, 1569-1667*. [W:] *Travaux et Mémoires de l'Université de Lille, n.s., Droit et Lettres* 20. Lille 1938, zwłaszcza s. 38-51.

¹⁴ BK 323, 61 kart. Nie ma drukowanego katalogu rękopisów kórnickich do numeru 1788; natomiast egzemplarze wczesnego katalogu maszynowego (powielanego), z dopiskami ręcznymi i maszynowymi, dostępne są w kilku bibliotekach w Polsce, a wśród nich w Dziale Rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie. W tym katalogu znalazłam pozycję „Xięgi spraw ruskich K.I.M”, która pierwsza wzbudziła moje zainteresowanie i podejrzenia co do zaginionej księgi. Jej mikrofilm dostępny jest w Dziale Mikrofilmów Biblioteki Narodowej w Warszawie, nr 3486.

Il. 1. Górna okładzina księgi Metryki Ruskiej. Centralne Archiwum Państwowe Akt Dawnych w Moskwie, fond. 389, nr 204 (sygn. MK, poprzednia "14-0")

Il. 2. Górna okładzina księgi Metryki Ruskiej. Biblioteka Kórnicka, BK 323.

Księga ta, podobnie jak kilka innych z tej serii, nie ma karty tytułowej, a ponadto brakuje w niej pierwszej – a prawdopodobnie także drugiej karty. W związku z tym od razu rozpoczyna się tekst, a pierwszego dokumentu być może brak. (Wydaje się, że te z woluminów, które mają karty tytułowe, otrzymały je jako uzupełnienia późniejsze, najpewniej za czasów Hankiewiczza¹⁵).

Dodany tytuł wpisano na okładkę omawianej księgi, który, podobnie jak tytuły innych ksiąg serii, określa ją jako „Xiegi spraw ruskich” za Zygmunta III z kancelarii podkanclerzego koronnego Feliksa Kryskiego za pisarza Jana Marcinkiewiczza¹⁶. Feliks Szczesny Kryski (ur. 1562 – zm. 1618) piastował urząd podkanclerzego koronnego od 1609 do 1613 r., kiedy to został kanclerzem¹⁷.

Za omawianą księgę odpowiedzialni byli faktycznie dwaj pisarze, jako że pierwszych dwanaście kart zawiera dziesięć dokumentów sporządzonych przez Aleksan-

¹⁵ Musiało tak być z pewnością w przypadku tytułów łacińskich, które znajdują się obecnie w wielu z tych ksiąg. Przykładowo, księga oznaczona aktualnie numerem 216 (poprzednio nr X.D.–26/27; MK 308), pochodząca z lat 1576-1584, ma kartę tytułową (obecnie k. I) w języku łacińskim: *Liber decretorum palatinatum Kyoviae Volhyniae Braslaviae et Czerniechoviae* [...], pomimo że Czernihowskie przed rokiem 1631 nie stanowiło odrębnego województwa. Tytuł ten został widocznie dopisany na początku XVIII w., do fragmentu poprzedniego tytułu (na karcie zrekonstruowanej, dziś k. II).

¹⁶ *Xiegi spraw ruskich K.I.M. Zigmunta III za iasnie wielmożnego Szczesnego Kryskiego podkanclerzego koronnego przez Jana Marcinkiewiczza, 1609-1612.*

¹⁷ Zob. biogram pióra J. Maciszewskiego w *Polskim Słowniku Biograficznym* (dalej PSB) T. XV, s. 482-85.

dra Krupeckiego, datowanych od 17 lutego do 24 lipca 1609 r.¹⁸. Wpisy podpisane przez Jana Marcinkiewicza rozpoczynają się od daty 16 października 1609 r. (k. 14) i kontynuowane są do 3 grudnia 1612 r., do ostatniego dokumentu na końcu woluminu¹⁹. Jeden dodatkowy dokument w języku polskim, który ze względów formalnych powinien być się znaleźć w głównych księgach wpisów Metryki Koronnej, pojawia się w tej księdze na karcie 13. Jest to nadanie (z 15 września 1609 r.) dla Krupeckiego na biskupstwo przemyskie, podpisane przez Jana Kuczborskiego, który pełnił obowiązki pisarza innych ksiąg łacińskich w kancelarii koronnej²⁰.

Papier o dwu odmiennych znakach wodnych, użyty w omawianym woluminie kórnickim, odpowiada partiom tekstu każdego z pisarzy, co sugeruje, że stanowiły one początkowo oddzielne fascykuły, dopiero później razem oprawione. Pierwszych dwa naście kart ma ówczesny papier pochodzący z Austrii, z papierni Hansa Eislera w Wels-Schwiesen, która działała w latach 1599-1619²¹. Papieru użytego na karty od 13 do 61 nie da się na razie w sposób ostateczny zidentyfikować, ale jego znak wodny wydaje się najbliższy papierowi śląskiemu o trzech liliach z Nysy, z pierwszych lat XVII w.²².

Istnieją przekonujące powody przemawiające za tym, by uważać księgę kórnicką za część serii ksiąg spraw ruskich: (1) ścisłe pokrewieństwo jej dokumentarnej zawartości z pozostałymi księgami serii; (2) ten sam po części personel kancelaryjny odpowiedzialny za jej prowadzenie; (3) wypełnienie przez nią luki w ciągu serii, w sensie chronologicznego następstwa dokumentów; (4) podobieństwo jej postaci zewnętrznej do najbliższych ksiąg serii ruskiej oraz do pozostałych ksiąg Metryki Koronnej.

¹⁸ Aleksander Oleksowicz Krupecki, ur. ok. 1570 – zm. 1652, szlachcic z Wołynia, pełnił obowiązki pisarza kancelarii Zygmunta III do 1609 roku, kiedy to mianowany został na biskupstwo przemyskie (w dniu 15 IX 1609 r.) jako następca ostatniego władcy prawosławnego. Wstąpił do zakonu w kościele unickim w 1610 r. (przyjął imię zakonne Atanazy); zapoczątkował okres sporów religijnych na tle biskupstwa i rządów w diecezji. Zob. biogram pióra H. Kowalskiej, *PSB* XV, s. 406-407.

¹⁹ W *PSB* nie ma biogramu Marcinkiewicza i nie udało mi się odnaleźć nigdzie danych do jego biografii. Jedną z zachowanych ksiąg Metryki Koronnej zawiera dokument nadający mu wieś królewska Łomżyca w powiecie łomżyńskim, AGAD, MK 153, k. 474-474v. Mimo, że wszystkie te dokumenty, z jednym wyjątkiem, spisane są w języku ruskim, Marcinkiewicz kładzie swój podpis w języku polskim, literami alfabetu łacińskiego.

²⁰ Jan Ogończyk Kuczborski (ur. ok. 1572 – zm. 1624) został później rzymskokatolickim biskupem chełmińskim. Zob. biogram pióra W. Müllera. *PSB* XVI, s. 71-72. Nadanie to prawdopodobnie znalazło się tutaj, ponieważ odnosi się ono bezpośrednio do Krupeckiego, który odpowiedzialny był za poprzednie wpisy. Nie odnalazłam dodatkowej kopii tego dokumentu w zachowanej księdze inskrypcji Metryki Koronnej.

²¹ Znak wodny ma herb z inskrypcją: „WERGOT VERTRAVAT MATWOL GEBAVT HANSEELSEL”. Zob. G. E i n e d e r: *The Ancient Paper-Mills of the Former Austrian-Hungarian Empire and their Watermarks*. Hilversum, Holland 1960; *Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia* 8, s. 66, nr 873-876. Na temat badań nad znakiem wodnym papieru początkowych kart zob. też: E. L a u c e v i č i u s: *Popierius Lietuvoje XV – XVIII a.*. Vilnius 1967 nr 3377.

²² Wydaje się, że przedstawia on trznię lili burbońskich w herbie zwieńczonym koroną; stosowane sito było w znacznym stopniu zużyte i trzecia lilia jest poważnie zniekształcona. Filigran, którego przedstawienie jest mu najbliższe, zob. G. P i c c a r d, t. 13, nr 1443 lub 1444 z roku 1610; jest on przez autora utożsamiany z dokumentami z Heilsberga, Prus Wschodnich lub Krakowa. Zob. G. P i c c a r d: *Wasserzeichen Lilie*. Stuttgart 1983 („Die Wasserzeichen kartei Piccard im Hauptstaatenarchiv Stuttgart”, XIII). Na temat nyskiej triady lili burbońskich, zob. K. M a l e c z y ŋ s k a: *Dzieje starego papiernictwa śląskiego*. „Monografie śląskie” nr 4. Wrocław [i in.] 1961, s. 170.

Sześć dokumentów zawiera przywileje dla grodów lub miast i cechów, podobne do tych, jakie znajdujemy w pozostałych księgach serii ruskiej. Zostały one omówione w opublikowanych ostatnio pracach historyka z Dniepropietrowska, Mykoły Kowalskij'ego²⁴. Szczególne znaczenie ma nowe nadanie przywilejów miejskich – lokacja na prawie magdeburskim miasta Konstantynów (obecnie ukr. Starokonstantyniw) w dobrach wołyńskich księcia Janusza Ostrońskiego (nr 45) – wydane w roku 1612²⁵. Jest to jedyna znana kopia tego nadania.

Dwa dokumenty wystawione przez Zygmunta III potwierdzają wcześniej przyznane prawa miejskie, mianowicie lokacji na prawie magdeburskim dla miast Kowel (nr 37)²⁶ i Wyzwa (obecnie Nowa Wyzwa, nr 39)²⁷. Dwa inne dokumenty potwierdzają prawa i przywileje nadane cechom krawców i garbarzy w Łucku (nr 4) oraz cechom rzeźników i innych rzemieślników w Kowlu (nr 38)²⁸. W dokumencie kowelskim zawarte są ponadto rozporządzenia ograniczające miejsce zamieszkania Żydów do wyznaczonych obszarów miasta. Inny dokument nadaje prawo do urządzania targów i jarmarków miastu Brahiłów (obecnie Brailiw w rejonie Żmerynki w obwodzie winnickim). W tym przypadku dokument ma także cel fiskalny, ponieważ dochód

²⁴ Zob. zwłaszcza N. P. K o w a l s k i j: *Istocznikowiedienije socjalno-ekonomiczieskoj istorii Ukrainy (XVI – pierwaja połowina XVII w.). Akty o gorodach. Uctiebnaje posobie*. Dniepropietrowsk 1983, gdzie znajdują się tabele ze spisami takich dokumentów w innych księgach serii ruskiej, s. 67-69. Kowalskij błędnie zalicza te księgi do powstałych w kancelarii litewskiej, z pewnością dlatego, że – zgodnie z wcześniejszym wyjaśnieniem – są one obecnie przechowywane w CGADA jako część kolekcji Metryki Litewskiej (fond 389). Por. też artykuł K o w a l s k i j' e g o: *Lokacjonnyje i magdeburskie gramoty gorodam Ukrainy w sostawie koronnych knig zapisiej 'Litowskoj mietriki' wtoroj połowiny XVI – pierwoj połowiny XVII wieku [W:] Istoriograficzieskie i istocznikowiedczieskie problemi otecziestwiennoj istorii...*, s. 3-15.

²⁵ Zygmunt August w 1561 r. wydał księciu Konstantemu Ostrońskiemu, ojcu Janusza, przywilej na założenie miasta Konstantynów Stary, wg *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 11, s. 257. Potwierdzenie przywilejów magdeburskich wystawione zostało w 1637 r. (zob. *ibid.* t. 4, s. 363), jednakże wspomniany przywilej z 1612 r. nie jest wspomniany ani w tym, ani w innych źródłach, które zbadałam. Por. też: M. B a l i Ń s k i i T. L i p i Ń s k i: *Starożytna Polska*. Wyd. II. Warszawa 1886. T. 3, s. 98-99. Nie jest on również wspomniany przez O. B a r a n o w i c z a: *Panske misto za czasów polskiej dzierżawy (Stary Konstantyniw)*. „Zapiski historyczno-filologiczne o iddilu VUAN”. T. 27. Aleksander Ostroński, brat Janusza, uzyskał przywilej magdeburski na sąsiednie miasto Konstantynów-Nowy w 1600 r.; otrzymało ono nowy przywilej w 1623 r. po najazdach tatarskich (zob. B a l i Ń s k i i L i p i Ń s k i, op. cit. T. 3, s. 205-206, oraz *Słownik geograficzny...*, t. 4, s. 362-363). Kowalskij nie wymienia ani Starego, ani Nowego Konstantynowa pośród miast i miasteczek na prawie magdeburskim na ziemiach ukraińskich.

²⁶ Dokument ten stwierdza, że Kowel uzyskał poprzednio przywileje magdeburskie od królowej Bony i Zygmunta II Augusta; w rzeczywistości Kowel uzyskał przywileje magdeburskie już od Zygmunta I w 1518 r. Dokument tego pierwszego nadania przechowywany jest w AGAD, Zbiór Dokumentów Pergaminowych, nr 4792 (Kowalskij podaje poprzednią sygnaturę Ptaszyckiego ML X.216 – „Istocznikowiedienije”, s. 8 i s. 85, przyp. 8). Skrócona wersja obecnego przywileju kowelskiego opublikowana jest w: „Archiw Jugo-Zapadnoj Rossiji”, pt. 5, t. 1, dz. 1, Kijew 1869, ss. 59-60 (obecnie w CDIA UkrSSR w Kijowie, fond 35, opis 1, sprawa 1, t. 94, poprzedni nr 1477).

²⁷ Nadanie to potwierdza przywileje magdeburskie uzyskane od królowej Bony w 1548 r. Zob. *Słownik geograficzny...*, t. 14, s. 166, oraz B a l i Ń s k i i L i p i Ń s k i, op. cit. T. 3, s. 73. Nadania tego nie podaje żadne z wymienionych źródeł. Kowalskij nie powołuje się na przywileje magdeburskie dla Wyzwy.

²⁸ Mimo że odniesienia do innych cechów łuckich i kowelskich w dokumentach z innych ksiąg Metryki Ruskiej uwzględnione są w wykazie Kowalskij'ego, to jednak tych właśnie konkretnych cechów nie wymienia on w: „Istocznikowiedienije”, s. 31-39, oraz spis w aneksie, s. 69. Por. dokumenty cechowe opublikowane przez Kowalskij'ego w: *Mietodiczieskie rekomendacii po podgotowkie k specseminaru po istocznikowiedieniju istorii Ukrainy XVI-XVII wiekow (Ciechowije ustawy gorodow Ukrainy)*. Dniepropietrowsk 1986, s. 16-30, z zachowanych ksiąg Metryki Ruskiej w CGADA.

z owych targów i jarmarków przyznany jest Janowi Potockiemu, wojewodzie bractawskiemu, w zamian za udzieloną przez niego Koronie pożyczkę w kwocie dwóch tysięcy złotych.

Spółród akt zawartych w woluminie kórnickim około jedna trzecia to królewskie nadania ziemi lub wsi poszczególnym dostojnikom w województwach: kijowskim, wołyńskim i bractawskim. Dwanaście z nich stanowią właściwe nadania parcel, pasm ziemi lub wsi²⁹; w siedmiu natomiast udziela się pozwolenia na sprzedaż lub przekazanie ziem albo wsi³⁰. Do tej liczby dodać należy pięć dokumentów nadania ziem lub wsi z dóbr zapisanych testamentowo lub beztestamentowych oraz jeden dokument potwierdzający nadanie wsi na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (nr 5)³¹. Trzy dokumenty przenoszą własność kościelną. Jeden z nich zezwala ojcu – duchownemu prawosławnemu – na przekazanie synowi dwu kościołów w Krzemieńcu (nr 26), drugi poddaje Sobór Michała Archaniola wraz z jego wszelkimi ziemiami jurysdykcji Hipacego Pocięja, unickiego metropolity kijowskiego oraz kapituły Soboru św. Zofii w Kijowie (nr 51). Trzecim z tych dokumentów jest list królewski nadający parafię oraz kościół Błogosławionej Marii Panny i Zbawiciela w mieście Owruć (nr 48), ale nazwisko osoby otrzymującej nadanie nie zostało wpisane. Tylko jedno z nadań ziemskich odnosi się do obszarów lewobrzeżnej Ukrainy (nr 32) – a mianowicie, po powrocie do Warszawy w październiku 1611 roku, Zygmunt III nadał „opustoszałe miasto Kozary, za Dnieprem i Desną” pisarzowi ruskiemu kancelarii koronnej, Florianowi Oleszce, którego praca związana była z wieloma innymi księgami Metryki Ruskiej³². Trzy dokumenty dotyczą zasadniczo spraw zobowiązań pieniężnych, a mianowicie: arendy (nr 7), prawa do dochodu z określonych podatków (nr 27) i kwitu pieniężnego (nr 46).

Jedenaście spośród pięćdziesięciu trzech dokumentów to nadania urzędów. Obejmują one przywileje na następujące stanowiska: skarbnika kijowskiego (nr 1), starosty ostrońskiego (nr 28), sędziów sądu ziemskiego bractawskiego (nr 8 i 12), pisarza ziemskiego krzemienieckiego (nr 53), proboszcza parafii Horodyszcze (nr 25), stolnika bractawskiego (nr 13), łowczego bractawskiego (nr 21) oraz miecznika wołyńskiego (nr 22). Jeden z dwu zawartych w księdze dokumentów polskojęzycznych nadaje biskupstwo przemyskie Aleksandrowi Krupeckiemu (nr 11)³³. Wreszcie, treściowo pokrewny jest dokument mianujący i zatwierdzający na urzędzie wójta kijowskiego Fiodora Chodykę (nr 49), jednego spośród czterech kandydatów wybranych przez mieszkańców miasta.

Kolejne dwa dokumenty o różnorodnej tematyce obejmują: plenipotencję dla burgrabiego sanockiego do prowadzenia spraw sądowych pod nieobecność Stanisława Mniszka, rezygnującego ze stanowiska starosty (nr 18) oraz nadanie parafii w mieście Owruć (nr 48). Wspomniano już, że rękopis kórnicki zawiera tylko dwa dekrety sądu sejmowego; obydwa dotyczą przysądzenia posiadania wsi: pierwszy – w województwie wołyńskim (nr 41), a drugi – w kijowskim (nr 47). Wszystkie wymienione

²⁹ Nr 3, 6, 9, 10, 16, 19, 20, 23 (unieważniony przez nr 32), 33-35 i 43.

³⁰ Nr 2, 17, 24, 29, 31, 44 i 52.

³¹ Nr 14, 30, 36, 40 i 42.

³² Odnośnie do Oleszki zob. poniżej przyp. 39. Jeden dodatkowy dokument udziela pozwolenia na przekazanie dwu wsi lewobrzeżnych w powiecie osterskim województwa kijowskiego (nr 29) pisarzowi ziemskiemu kijowskiemu.

³³ Zob. przyp. 18 powyżej.

typy dokumentów ściśle odpowiadają charakterowi dokumentów znajdujących się w pozostałych księgach serii ruskiej oraz w głównej, łacińskojęzycznej serii ksiąg Metryki Koronnej.

Jeśli chodzi o fakt, że po części ten sam personel kancelaryjny prowadził zarówno księgę kórnicką, jak i inne księgi serii oraz że rękopis kórnicki wypełnia lukę w ciągu serii, konieczne jest zwrócenie uwagi na chronologicznie pobliskie księgi Metryki Ruskiej. Księga poprzedzająca kórnicką, to jest „O-14”, w „Inwentarzu/Synopsis” Hankiewicz³⁴ zawiera początkowy dział wpisów z lat 1603, 1604 i 1605 z kancelarii podkanclerzego Piotra Tylickiego, biskupa warmińskiego³⁵ za pisarza Zachariasza Jełowickiego, wojskiego krzemienieckiego³⁶. Dalej następuje druga większa partia akt z lat 1605, 1606 i 1607 z kancelarii mniejszej, a później większej Macieja Pstrokońskiego, rzymskokatolickiego biskupa przemyskiego³⁷; funkcję pisarza pełnił nadal Jełowicki.

Zgodnie z przedstawionym wyżej wyjaśnieniem, księga „X.F.-29” nie była ujęta w pierwszym inwentarzu Hankiewicz³⁴, ale została objęta jego późniejszym sumarycznym wykazem ksiąg; wspomniano zarazem, że w księdze tej brakuje karty tytułowej³⁸. Podpisy na dokumentach w „X.F.-29” wskazują, że niemal wszystkie z nich sporządzone zostały przez pisarza królewskiego Floriana Oleszkę, wojskiego włodzimierskiego. Otrzymał on także tytuł sekretarza królewskiego³⁹. Dokumenty wpisane do pierwszych fascykułów księgi „X.F.-29” częściowo nakładają się, gdy chodzi o zakres chronologiczny, z dokumentami w księdze poprzedniej, także pochodzącymi (w okresie od lutego 1605 r. do kwietnia 1606 r.) z kancelarii podkanclerzego Macieja Pstrokońskiego, biskupa przemyskiego. W dalszej części księgi znajdują się dokumenty z czasu, gdy Pstrokoński był już kanclerzem koronnym (od kwietnia 1606 r. do stycznia 1609 r.), jednakże ostatnie fascykuły woluminu zawierają także akta z kancelarii Wawrzyńca Gembickiego, biskupa kujawskiego, późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego⁴⁰. Dominują dekrety sądu sejmowego; oprócz nich znaj-

³⁴ Obecnie CGADA, fond 389, nr 204 (MK 320; wcześniejsza sygnatura „14-O”).

³⁵ Piotr Tylicki sprawował urząd podkanclerzego od kwietnia 1593 r. do lutego 1605 r. i odpowiedzialny był za księgi: „M” (obecnie fond 389, nr 202), „N” (obecnie nr 203) oraz „O” (obecnie nr 204). Kanclerzem został w 1605 r. i zajmował to stanowisko do marca 1606 r.

³⁶ Dane do biografii Jełowickiego (zm. 1630) są ubogie, jednakże wspomina go A. Boniecki: *Herbarz polski*. T. 9. Warszawa 1907, s. 7. Poza tytułem krzemienieckim, w 1607 r. uzyskał on także tytuł sekretarza koronnego. Później mianowany został stolnikiem kijowskim. Występuje jako pisarz w następujących księgach: „M” (obecnie fond 389, nr 202), „O” (obecnie nr 204), „T” (obecnie nr 208), „W” (obecnie nr 210) oraz „X” (obecnie nr 211). Warto zwrócić uwagę, że wcześniej pracował on w kancelarii litewskiej i był pisarzem odpowiedzialnym za księgę z inskrypcjami z lat 1580-1581 z Metryki Litewskiej, wymienioną (ale nie objętą sumariuszem) przez Hankiewicz³⁴ jako „Y-22”, a obecnie umieszczoną z księgami serii ruskiej w CGADA (fond 389, nr 212).

³⁷ Pstrokoński (ur. ok. 1553 – zm. 1609) został podkanclerzem w lutym 1605 r., a kanclerzem w kwietniu 1606 r. Otrzymał nominację na biskupa wrocławskiego na krótko przed śmiercią w 1609 r. Zob. biogram pióra H. Kowalskiej. *PSB* XXIX, s. 265-271.

³⁸ CGADA, fond 389, nr 218 (MK 321; wcześniejsza sygnatura: „29-X.F.”).

³⁹ Florian Oleszko (ur. ok. 1565 – zm. 1628), pochodził z Wołynia, pełnił funkcję pisarza i sekretarza królewskiego; jego praca związana była z wieloma księgami Metryki Ruskiej: „G-7” (obecnie CGADA, fond 389, nr 197), „L-11” (obecnie nr 201), „N-13” (obecnie nr 203), a następnie „Q-15” (obecnie nr 205) i „S-17” (obecnie nr 207). Zob. biogram pióra R. Żelewskiego. *PSB* XXIII, s. 758-759.

⁴⁰ Gembicki (ur. 1559 – zm. 1624) sprawował urząd podkanclerzego (1604/5-1609), a następnie kanclerza w latach 1609-1613. Zob. biogram pióra A. Przybosa. *PSB*, VII, s. 382-384.

z kancelarii Wawrzyńca Gembickiego, ostatnia zaś – z kancelarii Feliksa Kryskiego, który awansował na urząd kanclerza koronnego w 1613 r., będąc następcą Gembickiego.

Następne z kolei są dwie, chronologicznie częściowo się nakładające, dodatkowe księgi z kancelarii Kryskiego, obie sporządzone przez pisarzy, którym powierzano prowadzenie wcześniejszych ksiąg. „R-16” stanowi bezpośrednią kontynuację księgi kórnickiej i zawiera dokumenty z lat 1613-1617, a wśród nich głównie przywileje i wpisy kancelaryjne, sporządzane przez Jana Marcinkiewicza, który pełnił funkcję pisarza większej partii rękopisu kórnickiego⁴³. „S-17” jest wytworem dalszej pracy Floriana Oleszki i zawiera przede wszystkim dekrety sądu sejmowego za lata 1613-1620⁴⁴.

Z przeprowadzonej wyżej analizy chronologii akt oraz pracy pisarzy i kanclerzy lub podkanclerzych odpowiedzialnych za prowadzenie zachowanych ksiąg serii ruskiej, wyraźnie wynika, że księga kórnicka wypełnia lukę w ciągu serii, tak z punktu widzenia zawartych w niej akt, jak i odpowiedzialnych pisarzy i kanclerzy.

Przyjąć można, że w omawianym okresie dwu pisarzy jednocześnie zatrudnionych było przy prowadzeniu ksiąg serii ruskiej. Tworzyli oni odrębne fascykuly, które następnie oprawiano, zazwyczaj jako osobne woluminy. Właściwy pisarz – a czasami kancelaria – gromadził zwykle poszczególne fascykuly w całość do oprawy. Często pisarz pracujący dla podkanclerzego prznosił się wraz z nim, gdy zwierzchnik awansował do godności kanclerza. Fakt ten wyjaśnia, dlaczego księgi z aktami kancelarii mniejszej nie były grupowane oddzielnie od ksiąg kancelarii większej, mimo iż praktyka taka była przyjęta wobec pozostałych ksiąg Metryki Koronnej. Można także sądzić, że ówczesnie jeden pisarz – w tym przypadku Oleszko – zajmował się głównie dekretami prawnymi, podczas gdy drugi – przywilejami i innymi dokumentami⁴⁵.

Wydaje się, że w omawianym okresie pisarze, którzy sporządzali księgi serii ruskiej, nie przygotowywali równocześnie (o ile jest to możliwe do ustalenia) dokumentów do łacińskojęzycznych ksiąg wpisów Metryki Koronnej. Przykładowo, obaj pisarze rękopisu kórnickiego, Krupecki i Marcinkiewicz, nie występują jako pisarze zachowanej ówczesnej księgi z lat 1609-1613 z wpisami Metryki Koronnej, sporządzanymi w języku łacińskim dla Kryskiego jako podkanclerzego⁴⁶. Marcinkiewicz nie figuruje także w późniejszych łacińskojęzycznych księgach Metryki Koronnej za kanclerstwa Kryskiego⁴⁷. Natomiast jeden z dwu dokumentów w języku polskim zawartych w księdze kórnickiej, formalnie do serii ruskiej nie pasujący, sporządzony został przez Kuczborskiego, który czynny był w kancelarii Kryskiego i sporządzał inne dokumenty w odpowiadającej rękopisowi kórnickiemu księdze wpisów Metryki Koronnej z lat 1609–1613⁴⁸. Co więcej, ani Zachariasz Jełowiecki, ani Florian Oleszko, jeszcze dwaj pisarze związani z serią ruską w czasie od 1603 do 1618 r., nie figurują w ówczesnych łacińskich księgach inskrypcji koronnych⁴⁹.

⁴³ CGADA, fond 389, nr 206 (MK 323, wcześniejsza sygnatura „16-R”).

⁴⁴ CGADA, fond 389, nr 207 (MK 324, wcześniejsza sygnatura „17-S”).

⁴⁵ Moja analiza takiej praktyki kancelaryjnej oparta jest wyłącznie na badaniach nad omawianymi księgami, nie znalazłam bowiem dotąd żadnych ówczesnych dokumentów, które opisywałyby ją.

⁴⁶ Zob. AGAD, MK 153.

⁴⁷ Zob. AGAD, MK 156, MK 160.

⁴⁸ Zob. AGAD, MK 153; np. k. 155v, 268v, 269v, 270v, 300-302v i 308v.

⁴⁹ Zob. AGAD, MK 15148 – MK 162.

Podobieństwo postaci zewnętrznej, formatu oraz oprawy z pozostałymi księgami Metryki Koronnej stanowi dalsze potwierdzenie słuszności identyfikowania księgi kórnickiej jako należącej do serii ruskiej i uznawania jej bezpośredniego powiązania z kancelarią koronną. Wyszukana, oryginalna oprawa z brunatnej skóry, z wytłaczanymi różnymi medalionami, przedstawiającymi miniaturowe portrety, tworzącymi wzór geometryczny, ściśle odpowiada oprawie łacińskich ksiąg inskrypcji Metryki Koronnej, pochodzących z okresu, kiedy Kryski był podkanclerzym, a później kanclerzem⁵⁰. Jeszcze bardziej widoczne jest podobieństwo pochodzącej z tego samego czasu oprawy z brunatnej skóry wcześniejszej księgi z serii ruskiej „O-14” z lat 1603-1607, przechowywanej obecnie w Moskwie. Oprawa jej wytłaczana jest w różne, przedstawiające miniaturowe portrety medaliony, ułożone we wzór geometryczny identyczny ze wzorem oprawy księgi kórnickiej⁵¹. W przypadku księgi „O-14” z CGADA wiele z wytłoczeń figuralnych ma charakter religijny, co być może odzwierciedla fakt, że Pstrokoński, ówczesny kanclerz był duchownym, podczas gdy Kryski był osobą świecką. Pozostałe, pobliskie księgi serii ruskiej z kancelarii Kryskiego, znajdujące się obecnie w Moskwie, nie mają takich samych opraw, gdyż niektóre zaopatrzone w nowe oprawy lub poddano pracom konserwatorskim, które zmieniły je tak dalece, że dokonanie opisu oryginalnej oprawy nie jest możliwe⁵².

Ustalone ostatnio fakty z dziejów omawianego woluminu z Kórniku prowadzą do wiarygodnego wyjaśnienia, kiedy został on oddzielony od reszty Metryki Koronnej oraz do stwierdzenia jak doszło do umieszczenia go w Kórniku, a nie w Moskwie, wraz z pozostałymi zachowanymi księgami metryki ruskiej. Ze względu na jej oprawę zbieżną z innymi księgami Metryki Koronnej z tego czasu można z pewnością założyć, że księgę kórnicką oprawiono razem z innymi księgami Metryki Koronnej na początku XVII w. Ponieważ księga kórnicka pochodziła zasadniczo z kancelarii mniejszej, nie musiała ona koniecznie figurować w jedynym zachowanym spisie ksiąg Metryki Koronnej kancelarii wielkiej pochodzącym z 1627 r., chociaż ujęte w nim były dwie księgi, które mogłyby odnosić się do księgi kórnickiej⁵³. Przez wzgląd na

⁵⁰ Najlepszy przykład spośród ksiąg Metryki Koronnej, które zachowały swe oryginalne oprawy, stanowi oprawa księgi z AGAD, MK 153, będącej księgą inskrypcji z kancelarii królewskiej za lata 1609-1613, pochodzących głównie z kancelarii podkanclerzego Kryskiego (k. 62-524). Wiele z tych samych wzorów geometrycznych oraz tych samych wytłaczanych portrecików występuje na oryginalnych oprawach lub ich fragmentach innych ksiąg z epoki (wśród nich są: MK 148, 150, 151, 152 i 156, które oglądałam w AGAD). Chciałabym wyrazić wdzięczność Dyrektorowi Biblioteki Kórnickiej i Dyrektorowi AGAD w Warszawie za starania związane z przesłaniem rękopisu z Kórniku do AGAD, co umożliwiło mi łączne badania nad nim i innymi księgami Metryki Koronnej.

⁵¹ CGADA, fond 389, nr 204 (MK 320; wcześniejsza sygnatura „14-O”).

⁵² Niestety, podczas mojego ostatniego pobytu w CGADA, kiedy miałam ze sobą fotografię oprawy kórnickiej, nie zezwolono mi na ponowne studia nad wszystkimi zachowanymi księgami, o które prosiłam.

⁵³ *Regestrum actorum Cancell[ar]iae maioris [...]*, AGAD, MK 176, k. bezwzględnie pewne konkordancje nie są możliwe. Tylko jedna księga wymieniona jest jako sporządzona przez Jana Marcinkiewicza – *Item Ruthenicum librum vnum a Joanne Marcinkiewicz conscriptum*; był on także pisarzem księgi „R-16” z kancelarii głównej. Tylko jedna księga związana jest z Krupeckim jako pisarzem, ale nazwisko Jewickiego także w niej figuruje – *Item librum Ruthenicum a Krupecki et Jelowicki conscriptum*; księga kórnicka jest jedyną zachowaną księgą pisarstwa Krupeckiego, a Jełowicki nie brał udziału w pracy nad nią. Notabene, Jełowicki był nadal pisarzem serii ruskiej w momencie kiedy sporządzano spis z 1627 r., a także był już wcześniej drugim pisarzem ruskim, od 1598 do 1606 r. Być może istniała wtedy, do dziś nie zachowana, inna księga inskrypcji kancelaryjnych w ciągu serii pomiędzy 1607 r., w którym Jełowicki ukończył „O-14” a 1609 r., kiedy Krupecki rozpoczął księgę kórnicką, przy której pracowali obaj pisarze. W przeciwnym

to, że odnaleziono ją jednak później w Szwecji, zasadne wydaje się dalsze założenie, że trzymano ją w Zamku Królewskim w Warszawie wraz z całą Metryką Koronną oraz że wraz z nią podczas najazdu szwedzkiego 1655 r. wywieziona została do Szwecji⁵⁴. To, że nie wróciła ona do Warszawy razem z całą Metryką Koronną, potwierdza fakt jej braku w inwentarzu Hankiewicz z 1673 r.⁵⁵. Nie znajduję właściwego wyjaśnienia, jak i dlaczego zatrzymano ją w Szwecji. Jest to jednakże jedna z najlepiej w całej serii zachowanych ksiąg za panowania Zygmunta III, syna króla szwedzkiego Jana i pretendenta do tronu szwedzkiego⁵⁶.

Wiemy obecnie, że księga ta pozostała w Szwecji do 1810 roku. Wtedy to właśnie znajdowała się ona w kolekcji polskich ksiąg rękopiśmiennych i innych dokumentów podarowanych przez króla Szwecji księciu Adamowi Czartoryskiemu⁵⁷. Znajdowała się jako pozycja czwarta ówczesnego wykazu materiałów podarowanych księciu Adamowi⁵⁸. Prawdopodobnie została ona wówczas przeniesiona do Puław, posiadłości Czartoryskich i ich siedziby rodzinnej, gdzie mieściła się ich ogromna Biblioteka Puławska, ze zbiorami rękopisów.

Nie można ustalić dokładnej daty pozyskania księgi przez Bibliotekę Kórnicką, lecz z pewnością nastąpiło to pomiędzy końcem lat 1830-tych a latami 1860-tych. Można przyjąć, że została ona przeniesiona do Kórniku wraz z wieloma innymi rękopisami ze zbiorów Czartoryskich, które ocalały z Biblioteki Puławskiej po powstaniu listopadowym. Wówczas to przestała ona istnieć, jako że część jej podlegała konfiskacie, część ewakuowano i ukryto, część zaś wywieziono za granicę⁵⁹.

Omawiana księga była już w zbiorach kórnickich w roku 1870, kiedy sporządzano katalog zasobów biblioteki. Na grzbiecie nosi ona wcześniejszy numer kórnicki „II 192”, który odpowiada numerowi katalogu rękopisów z 1870 r., opracowanego przez Wojciecha Kętrzyńskiego⁶⁰.

Pomimo braku oryginalnej pierwszej karty, która nosiłaby znajomy stempel Biblioteki Puławskiej, księga powiązana jest ewidentnie ze zbiorami Czartoryskich

razie spis mógł się odnosić błędnie do księgi kórnickiej, ponieważ końcowy jej dział wykonany został wtedy, gdy Kryski był już kanclerzem koronnym. Jak się jednak okazuje, w spisie z 1627 uwzględnionych jest 13 ksiąg „ruskich”, a do 1627 r. zachowało się tylko 13 ksiąg ruskich (jeżeli wliczyć księgę kórnicką), które w całości lub przynajmniej w części były wytworem kancelarii wielkiej.

⁵⁴ Nie ma żadnych dowodów, jakoby jakkolwiek z ksiąg metrycznych wywieziono kiedykolwiek indziej. We wstępie do swego Inwentarza z 1673 r. Hankiewicz utrzymuje, że Metrykę przechowywano w Zamku Królewskim w Warszawie, który zajęty został przez wojska szwedzkie w 1655 r.

⁵⁵ Zob. powyżej, przyp. 1 i 2.

⁵⁶ Fakt, że była to jedna z najmniejszych ksiąg w zespole Metryki, a zarazem wyróżniająca się szczególnie atrakcyjną oprawą, sprawił być może, że nadawała się ona na dobry upominek.

⁵⁷ Zob. wykaz rękopisów w tomie z różnorodnymi dokumentami Czartoryskich z ich biblioteki w Krakowie: *Specyfikacja ksiąg i dokumentów darowanych przez króla szwedzkiego młodemu X. Ad. Czartoryskiemu*, Biblioteka Czartoryskich (cyt. dalej: BCz), rkp. 1182, k. 237-243.

⁵⁸ *Księgi spraw Ruskich za Zygmunta trzeciego za J. W. Szczęsnego Kryskiego Podkanclerza Koronnego, przez Jana Marcinkiewicza fol. oprawne w skórze*. BCz, rkp. 1182, k. 237.

⁵⁹ Zob. K. Buczek: *Biblioteka Puławska w czasie walk powstania listopadowego*. „Silva Rerum” 5: 1930, s. 155-170.

⁶⁰ Katalog spisany jest ręką Chłapowskiego; część II to „Dział Historyczny” (Biblioteka Kórnicka rkp. AB 276). Ówczesny katalog kartkowy pochodzący z lat 1870-1875, obecnie w Kórniku, odpowiada tym wcześniejszym sygnaturom. Jednakże karta dla tego konkretnego woluminu rękopiśmiennego była zaginiona w czasie, gdy prowadziłam swe badania w 1983 r. i bibliotekarze w Kórniku nie mogli natrafić na jej ślad.

poprzez numer „1647” po prawej stronie u góry pierwszej karty. W czasie, kiedy w XIX w. gromadzono w Krakowie ocalałe partie kolekcji Czartoryskich, numer ten w szczegółowym, drukowanym katalogu Biblioteki Czartoryskich podano jako zaginiony⁶¹. Badania Karola Buczka sprzed II wojny światowej upewniły co do rzeczywistej przynależności rękopisu do kolekcji puławskiej. Zgodnie z tym w służbowym egzemplarzu katalogu Kutrzeby w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, utożsamiano numer „1647” z kórnickim numerem „323”⁶².

Do czasu mego niedawnego odkrycia woluminu kórnickiego w wykazie materiałów zwróconych ze Szwecji w 1810 r. bibliotekarze w Krakowie i w Kórniku przypuszczali, że trafił on w posiadanie rodziny Czartoryskich z kolekcji Tadeusza Wiktora Czackiego (ur. 1765 – zm. 1813), wybitnej postaci życia politycznego, znanego bibliofila i kolekcjonera. Większa partia jego zbiorów, zgromadzonych w jego posiadłości Poryck na Wołyniu, nabyta została przez Czartoryskich w latach 1818-1819 i stała się częścią Biblioteki Puławskiej⁶³. Objęte wspomnianym już drukowanym jej katalogiem wszystkie rękopisy do numeru „1549”, a także niektóre późniejsze, pochodziły z kolekcji Czackiego. Obejmują one liczne woluminy z urzędowymi dokumentami kancelarii koronnej, jak też *Teki Naruszewicza*, stąd też nietrudno było przyjąć, że omawiana księga metryczna pochodziła również z kolekcji poryckiej Czackiego. Jednakże, w jej katalogach, pozostających w Bibliotece Czartoryskich w Krakowie, nie ma żadnego śladu tego rękopisu, a tym samym potwierdza się jego przynależność do materiałów zwróconych ze Szwecji.

Godne odnotowania jest, że następnym z kolei tomem w zbiorach kórnickich jest księga z aktami kancelaryjnymi z kancelarii Kryskiego z lat 1613-1616⁶⁵. Zawiera ona jednak fragmenty, bruliony i notatki z dokumentów dyplomatycznych, takiego typu, który później pojawiał się raczej w księgach poselskich, a nie w księdze inskrypcji Metryki Koronnej. Sam wolumin nie jest urzędową księgą kancelaryjną, która byłaby sporządzona dla Metryki Koronnej. Od numeru „323” odróżnia go ponadto oprawa z białego pergaminu. Nosi on zapis, że w XVIII w. znajdował się w bibliotece Łukaszewicza; do Kórnika dotarł prawdopodobnie za pośrednictwem bibliofila Józefa Łukaszewicza (ur. 1799 – zm. 1873).

⁶¹ St. Kutrzeba: *Catalogus codicum manu scriptorum Musei Principum Czartoryski Cracoviensis*. T. I-II. Kraków 1908-1913.

⁶² Chciałabym wyrazić mą wdzięczność Panu Docentowi Adamowi Homeckiemu, dyrektorowi Działu Rękopisów Biblioteki Czartoryskich, za pomoc w ustaleniu tych szczegółów i umożliwienie mi dostępu do służbowych katalogów rękopisów. W czasie, gdy Buczek prowadził swoje badania, rodzina Czartoryskich przedsięwzięła działania zmierzające do rewindykowania brakujących rękopisów z Kórnika.

⁶³ Zob. K. Buczek: *Przyczynki do dziejów Biblioteki Poryckiej*. „Przegląd Biblioteczny” nr 4, 1936, s. 206-212 oraz *Z przeszłości Biblioteki Muzeum XX. Czartoryskich (W sześćdziesiątą rocznicę przeniesienia jej zbiorów do Krakowa)*, tamże, s. 181-199.

⁶⁴ Wśród dostępnych katalogów znajduje się *Rejestr Biblioteki Poryckiej ułożony po nieodżałowanym zgonie dra Tadeusza Czackiego*, wraz z partiami innych, wcześniejszych katalogów (BCz rkp. 2916). Inny katalog także związany jest z Łukaszem Gołębiowskim: *Opis różnych rękopisów dotyczących spraw polskich wieków XVI i XVII z biblioteki Tadeusza Czackiego, pióra Łukasza Gołębiowskiego*. BCz rkp. nr 1648 (w Bibliotece Narodowej dostępny jest jego mikrofilm, nr 16448). Zob. K. Buczek: *Przyczynki do dziejów Biblioteki Poryckiej: Przedmowa Łukasza Gołębiowskiego do rejestru Biblioteki Poryckiej*. „Przegląd Biblioteczny” nr 11, 1937, s. 22-33 oraz wcześniejszy artykuł Buczka cytowany w przyp. 63.

⁶⁵ BK 324. Księga ta nosi tytuł na okładce: *Akta za kancelerstwa Szczęsnego Kryskiego, 1613-1616*. Dostępna jest także w mikrofilmie w Bibliotece Narodowej w Warszawie (nr 3409).

Księga kórnicka jest szczególnie godna uwagi jako jedyna znana księga Metryki Ruskiej, która nie jest przechowywana z zespołem Metryki Litewskiej w CGADA. Wiele z zawartych w księdze dokumentów wydaje się unikalnymi kopiami nadań i innych przywilejów, wystawianych przez kancelarię koronną w latach 1609-1612. Zasluguje ona zatem na wnikliwe studium, gdyż jest podstawowym źródłem do badań nad dziejami ziem ukraińskich i ich rozwoju społeczno-ekonomicznego na początku XVII wieku.

SPIS DOKUMENTÓW Z LAT 1609-1612

Poniższy spis obejmuje rejestry wszystkich dokumentów zawartych w omawianej księdze. Rejestry podają treść oraz kluczowe osoby i miejscowości, których dotyczą poszczególne dokumenty⁶⁶.

Data oraz miejsce wystawienia podane zostały zgodnie z danymi w tekście każdego z dokumentów. Z wyjątkiem dwu spośród nich, ze wskazaniem „w języku polskim”, wszystkie pozostałe spisane są w języku ruskim cyrylicą.

Trudny problem przedstawiają nazwiska, które podawane są w dokumentach zarówno w brzmieniu polskim, jak i ruskim. Wiadomo, że rozróżnienie tożsamości etnicznej i narodowej w owym czasie było niejednokrotnie niejasne, nawet w obrębie jednej rodziny.

Wątpliwości budzi pisownia niektórych nazw geograficznych. W przypadku wielu mniejszych wsi niemożliwe okazało się ustalenie ich dokładnego położenia i dzisiejszych nazw. Ponieważ pewne ustępy rękopisu są obecnie niemal całkowicie nieczytelne, wątpliwe pozostają niektóre szczegóły i odnośniki.

Wskazania foliacji dla każdego dokumentu zgodne są z najnowszą numeracją w prawym, górnym narożniku każdej karty.

1. K. 1-1v

Warszawa, 17 II 1609

Nominacja dożywotnia na urząd skarbnika kijowskiego Wasyla Chodyki Krynickiego, osiadłego w ziemi kijowskiej.

2. K. 1v-2v

Warszawa, 26 II 1609

Zygmunt III potwierdza przeniesienie własności ziemi z prawem do wynagrodzenia pieniężnego dla braci Czajkowskich, Franka i Adama, osiadłych w ziemi sochaczewskiej, na rzecz Jana Mikołajewskiego.

⁶⁶ Składam serdeczne podziękowanie Pani Joannie Świeckiej, specjalizującej się w zakresie studiów ukrainoznawczych na Uniwersytecie Warszawskim, której zawdzięczam transkrypcję tytułów, danych wykazu sumarycznego oraz większej partii tekstu księgi kórnickiej; pracę tę wykonała ona pod kierunkiem Pani Doktor Ireny Sułkowskiej-Kurasiowej z Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk. Wyrazy wdzięczności kieruję też do Pana Doktora George'a Gajecy'ego z the Ukrainian Research Institute at Harvard, który w ogólnych zarysach przetłumaczył tytuły dokumentów na język angielski oraz razem z Panem Doktorem Bohdanem Struminsky'm dopomógł mi w sprawdzaniu tekstu oryginału.

3. *Województwo braclawskie*

Warszawa, 26 II 1609

Nadanie pustkowia o nazwie Uman i jego okolicy w województwie i powiecie braclawskim Walentemu Aleksandrowi Kalinowskiemu, staroście braclawskiemu i winnickiemu. Do wymierzenia i przekazania ziemi wyznaczeni zostali: Florian Ole-szko – wojski włodzimierski, sekretarz i pisarz królewski, Jarosz Czerlenkowski – łowczy, Stanisław Sułkowski – podczasy oraz Curkowski – podstoli braclawski.

4. K. 3v–6v

Kraków, 29 IV 1609

Potwierdzenie przywileju wydanego cechom krawców i garbarzy w Łucku przez króla Zygmunta II Augusta (1 VI 1564 r.).

5. K. 7–8

Kraków, 27 V 1609

Zygmunt II poleca wpisanie do księgi rejestrów kancelaryjnych Wielkiego Księstwa Litewskiego przywileju, którym nadał w dożywocie Stanisławowi Prusinowskiemu i jego żonie Jadwidze sioło Mysliny w powiecie trockim (20 X 1608 r.).

6. K. 8–8v

Lublin, 8 VI 1609

Nadanie w wieczyste posiadanie Mikołajowi Czarnockiemu pustej parceli w Łucku w nagrodę za jego służbę wojskową w Mołdawii.

7. K. 9–10v

Lublin, 8 VI 1609

Zygmunt III potwierdza nadanie warendę wsi Kwasów w województwie wołyńskim (obecnie w okręgu charkowskim, w obwodzie wołyńskim) sędziemu ziemskiemu lwowskiemu Piotrowi Ozdze. Warunkiem tej dożywotniej dzierżawy jest roczna opłata 100 złotych na rzecz biskupa i kapituły katedralnej włodzimierskiej (obecnie Włodzimierz Wołyński) w dniu św. Jana Chrzciciela.

8. K. 10v–11

Brześć Litewski, 11 VI 1609

Nominacja na urząd sędziego ziemskiego województwa braclawskiego Stefana Czerlenkowskiego dożywotnio.

9. K. 11v–12

Wilno, 24 VII 1609

Nadanie królewskie Stanisławowi Kałuskiemu i jego żonie Annie czterech nie zamieszkałych włók ziemi we wsi Moszcze w starostwie kowelskim.

10. K. 12–12v

Wilno, 24 VII 1609

Nadanie dożywotnie Janowi Moszczeńskiemu siedmiu pustych włók ziemi: trzech we wsi Obłapy w starostwie kowelskim i czterech na wyspie Melechowicze.

11. K. 13–13v

Orsza, 15 IX 1609

Nadanie sekretarzowi koronnemu Aleksandrowi Oleszkowiczowi Krupeckiemu biskupstwa przemyskiego.
(w języku polskim)

12. K. 14–14v

w obozie pod Smoleńskiem, 16 X 1609

Nominacja dożywotnia Jana Czerlenkowskiego na urząd sędziego ziemskiego braclawskiego.

13. K. 14v–15

w obozie pod Smoleńskiem, 18 X 1609

Nominacja dożywotnia Stefana Czerlenkowskiego na urząd stolnika braclawskiego.

14. K. 14v–15

w obozie pod Smoleńskiem, 9 XII 1609

Zygmunt III nadaje żołnierzowi Samuelowi Prażyńskiemu beztestamentowe dobra (kaduk) po Bogdanie Prażyńskim.

15. K. 15v–16

pod Smoleńskiem, 16 III 1610

Potwierdzenie królewskie prawa miasta Brahiłów (obecnie Brajliw w rejonie Żmerynki obwodu winnickiego) do odbywania walnych targów co tydzień w piątek oraz jarmarków dwa razy do roku – w dniu św. Jerzego [23 kwietnia, starego stylu] oraz w dniu św. Piotra [29 czerwca, starego stylu]. Dochód z targów i jarmarków otrzymywać ma Jan Potocki z Potoka, wojewoda braclawski, w zamian za udzieloną przez niego Koronie pożyczkę w kwocie dwóch tysięcy złotych.

16. K. 16–17

16 III 1610

Potwierdzenie nadania w dożywocie Jurijowi Rymińskiemu, wojskiemu łuckiemu, wsi Sierkowszczyzna i włości wesolyckiej koło miasta Owrucz.

17. K. 17–17v

pod Smoleńskiem, 23 III 1610

Zezwolenie Semenowi Kurniewiczowi na przeniesienie własności wsi Hnidawa w starostwie łuckim na Wojciecha Kobylskiego.

18. K. 18–18v

pod Smoleńskiem, 21 IV 1610

Zezwolenie Stanisławowi Bonifacemu Mniszkowi, rezygnującemu ze stanowiska starosty sanockiego w województwie ruskim, na wystawienie plenipotencji dla burgrabiego sanockiego Seweryna Krykawskiego do prowadzenia spraw sądowych w mieście pod nieobecność starosty.

19. K. 18v–19

pod Smoleńskiem, 30 IV 1610

Nadanie dożywotnie Szczęsnemu Kryskiemu, podkanclerzemu i staroście zakroczymskiemu i kowelskiemu połowy wsi Kołdzieżno (obecnie Kołdiażne) oraz całej wsi Dowhonos (w powiecie włodzimierskim) w starostwie kowelskim (zob. niżej, nr 34).

20. K. 19–19v

pod Smoleńskiem, 21 V 1610

Nadanie dożywotnie Krzysztofowi Kanigowskiemu wsi Osowiec w starostwie kowelskim (obecnie Osiwci? w rejonie kamieńsko-kaszyrskim obwodu wołyńskiego).

21. K. 19v–20 Smoleńsk, – VII 1610

Nominacja na urząd łowczego braclawskiego Krasnosielskiego.

22. K. 20–20v pod Smoleńskiem, 4 VI 1610

Nominacja na urząd miecznika wołyńskiego Jana Bądzińskiego (vel Budzińskiego).

23. K. 20v–21 10 IX 1610, pod Smoleńskiem

Nadanie dożywotnie Janowi Potockiemu z Potoka w województwie braclawskim, staroście kamienieckiemu podolskiemu, wsi Sokolia, Horodyszcze, Klynianiec, Wroniewiczze, Pryłuka i Ilińce w starostwie braclawskim oraz wsi Woniaczyn, Lipinia, Mikułyńce, Strużynka i Deszkowce w starostwie winnickim (zob. niżej nr 32).

24. K. 21–21v pod Smoleńskiem, 4 XI 1610

Zygmunt III pozwala żołnierzowi Wojciechowi Kobylskiemu nabyć od Semena Kurniewiczza wieś Hnidawę w starostwie łuckim, w nagrodę za udział w bitwie pod Kłuszynem.

25. K. 21v–22 pod Smoleńskiem, 6 XI 1610

Konserwacja Grygorija i Marcina Kuźmicz Horodyskich na księży parafii Horodyszcze, w powiecie włodzimierskim (obecnie Włodzimierz Wołyński) pod Kowlem.

26. K. 22–22v pod Smoleńskiem, 3 XII 1610

Nadanie na prośbę Fiodora Turskiego, proboszcza Kościoła Zmartwychwstania i protopopa krzemienieckiego, kościoła Św. Zbawiciela i kościoła Trzech Króli jego synowi.

27. K. 22v–23v pod Smoleńskiem, 4 I 1611

Nadanie Janowi Tryleńskiemu, stolnikowi bełskiemu, podatku z powiatu łuckiego na okres 10 lat, w nagrodę za służbę wojskową.

28. K. 23v–24 pod Smoleńskiem, 27 I 1611

Potwierdzenie mianowania Michała Ratomskiego na urząd starosty ostrońskiego, po jego powrocie z niewoli.

29. K. 24–24v pod Smoleńskiem, 11 II 1611

Zezwolenie Andrzejowi Wielhorskiemu na przekazanie w dożywotnie posiadanie wsi Bohdiankowicze i Krachajw (obecnie Krechaiw) w starostwie osterskim w województwie kijowskim, pisarzowi ziemskiemu kijowskiemu Wasylowi Woroniewiczowi.

30. K. 24v–25 pod Smoleńskiem, 20 IV 1611

Nadanie Aleksandrowi (Adamowi) Prusinowskiemu, podkomorzemu włodzimierskiemu beztestamentowych dóbr (kaduk), wsi Wyszkowce w województwie wołyńskim, w powiecie łuckim.

31. K. 25–26

pod Smoleńskiem, 4 V 1611

Potwierdzenie przekazania parceli w obrębie Monasteru Kijowskiego Iwanowi Kapuście.

32. k. 26–27

pod Smoleńskiem, 22 V 1611

Zaświadczenie Szczęsnego Kryskiego, podkanclerzego koronnego, wpisane do ksiąg kancelaryjnych, z dnia 20 maja, stwierdzające, że nadanie Janowi Potockiemu pewnych posiadłości ziemskich w województwie braclawskim, należących do dóbr książąt Zbarskich, było nieuzasadnione (zob. powyżej nr 23). (W większej części po polsku.)

33. K. 27–28

Warszawa, 4 X 1611

Nadanie Florianowi Oleszce, wojskiemu włodzimierskiemu i jego żonie Agnieszce z Radziejewiczów w dożywotnie posiadanie opustoszałego miasta Kozary, za rzekami Dniepr i Desna w województwie kijowskim, w nagrodę za jego pomyślną misję polską na Krym (do chana Gazi-Kiraja), która zapewniła pokój z Tatarami.

34. K. 28–28v

Warszawa, 5 X 1611

Nadanie Szczęsnemu Kryskiemu, podkanclerzemu koronnemu i staroście zakroczymskiemu, połowy wsi Kołdzieżno (obecnie Kolodiazne) w starostwie kowelskim (zob. powyżej, nr 19).

35. K. 28v–29

Warszawa, 20 X 1611

Nadanie wsi Tanisz w województwie braclawskim Adamowi Tyrawskiemu, podśódkowi halickiemu i jego żonie Jadwidze z Rużyńskich, wraz z zaleceniem zorganizowania instytucji miejskich, targów i handlu.

36. K. 29v–30

Warszawa, 14 X 1611

Nadanie beztestamentowej posiadłości (kaduk) po Ihnacie Tuliatyckim w województwie kijowskim żołnierzowi Zygmuntowi Łochyńskiemu, w nagrodę za służbę wojskową.

37. K. 30–33

Warszawa, 25 XI 1611

Potwierdzenie przywilejów prawa magdeburskiego, przyznanego miastu Kowel przez króla Zygmunta II Augusta (w 1550 r.).

38. K. 33–35

Warszawa, 25 XI 1611

Potwierdzenie przywilejów nadanych przez króla Zygmunta II Augusta (w 1556 r.) cechom rzeźników i innych rzemieślników w mieście Kowel. Zawiera także zarządzenia ograniczające zamieszkiwanie Żydów do wyznaczonego obszaru miasta.

39. K. 35–37v

Warszawa, 25 XI 1611

Potwierdzenie przywileju prawa magdeburskiego przyznanego poprzednio miastu Wyzwa (obecnie Nowa Wyzwa w rejonie Starawizywna obwołu wołyńskiego) przez króla Zygmunta II Augusta (w 1548 r.).

40. K. 37v-39

Warszawa, 21 XII 1611

Zygmunt III potwierdza testament księcia Krzysztofa Korybutowicza Zbaraskiego, starosty krzemienieckiego, przenoszący prawo własności jego dóbr na jego brata, księcia Jerzego Zbaraskiego, starostę pińskiego i sokalskiego. Testament dotyczy wszystkich ziem ks. Krzysztofa Zbaraskiego w województwach kijowskim, wołyńskim i bractawskim.

41. K. 39-51v

Warszawa, 29 XII 1611

Dekret sądu sejmowego rozsądzaający posiadanie wsi Hołowińce, Osnyki, Woronowce i Wołyca w województwie wołyńskim między rodziną Jełowickich a księciem Zbaraskim Krzysztofem Korybutowiczem, starostą krzemienieckim.

42. K. 51v-52

Warszawa, 3 III 1612

Nadanie wszystkich ziem Mikołaja Domunta po jego śmierci księciu Januszowi Ostrogskiemu, kasztelanowi krakowskiemu i staroście włodzimierskiemu, czerkaskiemu, białocerkiewskiemu, kaniowskiemu i perejesławskiemu.

43. K. 52v-53

Warszawa, 31 III 1612

Zezwolenie Michałowi Korybutowiczowi księciu Wiśniowieckiemu, staroście owruckiemu, na zasiedlenie nie zamieszkałych wsi i miast oraz na utworzenie nowych na stanowiących pustkowieziach starostwa owruckiego.

44. K. 53-53v

Warszawa, 6 IV 1612

Zezwolenie księciu Januszowi Ostrogskiemu, kasztelanowi krakowskiemu i staroście włodzimierskiemu, czerkaskiemu, białocerkiewskiemu, kaniowskiemu i perejesławskiemu na przekazanie jego nadania na dobrach Michała Domunta Aleksandrowi Ostrogskiemu, księciu zasławskiemu, kasztelanowi wołyńskiemu.

45. K. 53-55

Warszawa, 6 IV 1612

Lokacja na prawie magdeburskim miasta Konstantynów (obecnie okr. Starokostiantyniów, pol. Konstantynów Stary) w dobrach księcia Janusza Ostrogskiego, kasztelana krakowskiego i starosty włodzimierskiego, czerkawskiego, białocerkiewskiego, kaniowskiego i perejesławskiego. Dokument zawiera także prawo dla mieszczan na urządanie jarmarków i targów oraz na zajmowanie się handlem i wyszynkiem alkoholu.

46. K. 55-57

Warszawa, 12 V 1612

Potwierdzenie kwitu wystawionego przez Jana Bawor Pilitowskiego księciu Januszowi ze Zbaraża Poryckiemu, staroście kleszczewskiemu na jeden tysiąc złotych polskich, jako zadłużenie na rzecz osób trzecich.

47. K. 57-58v

Wilno, 20 VIII 1612

Dekret sądu sejmowego rozsądzaający posiadanie miasta i wsi Jałminka (obecnie Jewmynka) w województwie kijowskim między Wacławem Wielhorskim a Michałem Ratomskim, starostą osterskim.

48. K. 58v–59

Wilno, 24 VIII 1612

Nadanie parafii oraz kościoła Błogosławionej Panny Marii i Odkupiciela w mieście Owruć (z wolnym miejscem na wpisanie nazwiska osoby otrzymującej nadanie).

49. K. 59–59v

Wilno, 20 VII 1612

Mianowanie i potwierdzenie królewskie na urząd wójta kijowskiego Fiodora Chodki, jednego z czterech kandydatów wybranych przez mieszczan Kijowa.

50. K. 59v–60

Wilno, 27 VIII 1612

Limitacja na cztery tygodnie po powrocie króla z wyprawy na Moskwę wszystkich spraw dotyczących dóbr Rzeczypospolitej i skarbu królewskiego w województwach kijowskim, wołyńskim i bractawskim na wzór pierwszej limitacji, wydanej przy odjeździe króla do Wielkiego Księstwa Litewskiego.

51. K. 60–60v

Orsza, 15 IX 1612

Zgoda (potak) na przyznanie Hipacemu Pociejowi, [unickiemu] metropolicie kijowskiemu i kapitule soboru Św. Zofii w Kijowie Monastynu Św. Michała Archaniola i jego dóbr.

52. K. 60v–61

Orsza, 15 IX 1612

Zezwolenie Semenowi Kurniewiczowi na przeniesienie własności wsi Hnidawa w okolicy Łucka, na rzecz Hawryła Hojskiego, chorążego kijowskiego.

53. K. 61–61v

w obozie pod Fiedorówką, 3 XII 1612

Nominacja na urząd pisarza ziemskiego krzemienieckiego Samuela Ledóchowskiego.

*Z języka angielskiego przetłumaczył
dr Jacek Serwański*

THE MISSING VOLUME OF THE RUTHENIAN METRICA: CROWN CHANCERY ACTS
FOR UKRAINIAN LANDS, 1609-1612, FROM THE KÓRNIK LIBRARY

Summary

The paper argues that the volume of the Ruthenian Metrica held in the Kórník Library (BK 323), including acts from 1609-1612, was part of the collection of volumes of the Crown Metrica. It belonged to the series of books of Ruthenian Affairs which included official documents concerning Ukrainian Lands issued by the Crown Chancery from 1569 to 1673.

This argument is supported by the following evidence: (1) close relation of the acts to the contents of the remaining volumes; (2) in part the same chancery staff responsible for its preparation; (3) the fact that it fills a gap within the series as far as the chronological sequence of the acts is concerned; (4) its appearance resembles related volumes of the series and other volumes of the Crown Metrica.

The Kórník volume is particularly noteworthy being the only known volume of the Ruthenian Metrica which is not held within the collection of the Lithuanian Metrica in the Central State Archives of Old Acts in Moscow. The volume contains a number of acts which seem to be unique copies of grants and other privileges issued by the Crown Chancery in 1609-1612. This is why it is an unusually valuable source for research on Ukrainian Lands and their social and economic development in the early 17th century.

The paper is accompanied by a register of all acts included in the volume in question.

